

РАЗБИРАНЕ НА ТЕКСТ НА НЕИЗУЧАВАН ЕЗИК ОТ УЧЕНИЦИ В БЪЛГАРСКОТО СРЕДНО УЧИЛИЩЕ

Мая Падешка

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглеждат тенденции в преподаването и ученето на чужди езици. Акцент се поставя върху разбирането на устен и на писмен текст (слушане и четене като основни рецептивни речеви дейности). Четенето и свързаните с него когнитивни процеси се възприемат като елемент от ключовата компетентност за учене на езици. Извличането на конкретна и абстрактна информация от текст е процес, спрямо който е възможно прилагането на стратегии, чрез които да се достигне до максимално пълно, точно и адекватно на текста разбиране на съдържанието. Описан е експеримент, свързан с възприемане на текстове на славянски езици от ученици в българското средно училище в контекста на теорията за междуетниково разбиране.

Ключови думи: текст; слушане; четене; чужд език; български език; славянски езици

През 2018 г. бяха публикувани някои документи на европейските институции, имащи за цел актуализация на европейските езикови политики и представяне на тенденции в преподаването, ученето и оценяването на езици въз основа на анализ на националните езикови политики, постижения и проблеми. Първо, в „Препоръка на Съвета на Европа относно всеобхватен подход към преподаването и изучаването на езици“ (Брюксел, 2018), както ясно демонстрира самото название на документа, се прокарва идеята за тотален подход при ученето на език. В текста на Препоръката доминира недоволството от недостатъчно добрите резултати по отношение на формулата от Барселона 2002 „1+2“ (роден + два чужди езика). Езиковото обучение не води до реални способности на личността за осъществяване на мобилност, интегриране в нова среда, социализация. По отношение на постигане на ключовата компетентност „Учене на чужд език“ в училище в Препоръката се твърди следното: „Когато перспективата се промени от участие в учебния процес към реално придобиване на компетентности, в проучвания се констатира, като цяло, ниско ниво на владение сред учениците в края на задължителното образование“. Тази констатация не е обаче от 2018 г.:

според Т. Шопов изучаването на езици в училище „не отговаря на езиковото разнообразие в Европа“ (Shopov, 2012: 214). В това твърдение може да търсим и някои „грешки и пропуски“ на езиковото обучение в българското средно училище, в което аудиторията придобива все по-голяма хетерогенност (деца и младежи билингви; деца и младежи, реинтегрирани в българското училище след престой (и обучение) в чужбина; лица в ученическа възраст (мигранти), интегрирани в българското училище, и др. Тези неща именно правят училищната среда езиково и културно разнообразна.

Другият важен текст, възприеман като допълнено и коригирано/коригиращо някои постановки от Общата европейска езикова рамка (ОЕЕР) издание на Европейската комисия (ЕК), е “Common european framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors” (2018). В документа, обобщаващ някои основни недостатъци на ОЕЕР, се ревизират дескриптори на езиковите равнища и се въвеждат такива за равнището “pre-A1” (което може да се възприеме и като съществуващото досега A0). Голямата идея обаче и на този документ, която следва да се изведе пред скоби, е **езикът като необходимост за успешно социално включване**.

Какво още може да се изведе като тенденции от тези документи?

1. Засилена автономност на ученето на езика: учене-на-езици-навсякъде-и-по-всяко-време (чрез онлайн курсове, самообучителни технологии и др.).

2. Нова диалектика на отношението между обучаващ/езиков учител и обучаван/изучаващ езика – гъвкаво и адаптирано спрямо индивидуалните потребности обучение.

3. Тотална, всеобхватна многоезична компетентност и междуезиково разбиране; прилагане на стратегии, методи и техники, които да подкрепят развиването на езиковата осъзнатост, и езикова култура, включваща опознаването на езици.

По-големите възможности на хората днес да сменят държави с цел учене или работа, водят до (частично) учене на повече езици, което често е мобилно и интензивно. Ето защо повече от всякога е нужно училищното образование да се концентрира върху изграждането на генерични (метакогнитивни) умения за учене на езици в динамична среда: метаумения за учене, капацитет за дедукция, капацитет за осмисляне на индивидуалните езикови и комуникативни умения, които в даден момент формират езиков континуум. Защо са нужни повече от всякога тези умения? Именно заради тенденцията да се учат повече и различни езици, без тези познания по различни езици да се осмислят именно като частични, т.е. личността да си дава сметка за ограничените си познания по някои езици. Става дума за опасността частичните компетентности на чужди езици до доведат до една нова вавилонска кула, вместо да улеснят комуникирането между хората (вж. Doué, 2005: 8).

В методически аспект, с оглед на обучението по езиковите дисциплини в българското училище, са важни някои съдържателни и функционални акцен-

ти, свързани с промоция на езици, изграждане не просто на знания и умения, но на съзнание за езиците. Ключовите думи в една методическа концепция за учене на езици би трябвало да са: езиково съзнание и автономия.

Ученето на езици е постоянно реинвестиране на знания и умения: „Многоезичието подчертава факта, че езиковият опит на човека непрекъснато се разширява в неговия културен контекст, като се започне от езика на родителите му, премине се през езика на цялото общество и се стигне до езиците на други народи (които той изучава в училище или в университета или овладява чрез непосредствен опит). Тези езици и култури обаче не се съхраняват в строго разграничени една от друга ментални области, а всички заедно образуват *обща комуникативна компетентност*, за развитието на която допринасят всички езикови знания и езиков опит и в рамките на която езиците са в постоянна връзка и взаимодействие (Обща европейска езикова рамка 2001:4, цит. по Димитрова-Гюзелева, 2013). Днес хората в обществото/групата изграждат свои собствени модели на езикови употреби, на етнически и социални идентичности. Ето защо образованието би било оттук нататък неадекватно, ако се мисли в монолингвални и монокултурални измерения (вж. Lo Bianco, 2014).

Методически проект

По-надолу ще предложим методически проект, основан на идеята за опознаване на езици и изграждане на умения за трансфер. Обучителният сценарий е опит за (частично и адаптирано) прилагане в практиката на метода Еуроком¹⁾, основан на концепцията за интеркопребензията при близкородствени езици.

Целите на проекта са:

- развиване на обща компетентност / грамотност за учене на езици чрез работа с текстове на неизучаван език;
- развиване на умения за междуезиково разбиране;
- осмисляне на езиков и комуникативен опит;
- сенсбилизация по отношение на неизучавани езици: наблюдение, слухово възприемане, рефлексия, сравнение, езикова реакция;
- развиване на функционална грамотност при разбиране на текст на неизучаван език.

Същност на методическия проект

Направихме експеримент с ученици от VIII клас (ученици с много добра езикова компетентност на български език). Учениците са от езикова гимназия (73. средно училище за изучаване на чужди езици – София). Насочихме вниманието си към славянските езици, тъй като днес те са доста по-непознати от младите в сравнение с неславянските езици (английски, немски, френски и др.). Нито един ученик от участниците в експеримента не е изучавал руски език или друг славянски език. Определяме знанията на осмекласниците по отношение на славянските езици по-скоро като много ниски. За това допринася и фактът, че до VIII клас в учебното съдържание липсват теми, пред-

ставящи езикови семейства, езиково разнообразие, интеркултурни проблеми, билингвизъм, многоезичие. Такива теми се появяват след X клас.

От друга страна, „славянската тема“ присъства по-скоро в плана на идеологемата „Делото на Кирил и Методий“, но не през съвременното прагматично познаване на славянските езици. Тук се придържахме именно към такъв прагматичен, езиково-комуникативен подход.

При работа върху задачите от експеримента залагаме на:

- теорията за междуезиковото разбиране и на уменията за трансфер на знания (лингвистични знания за езика като структура). Задействат се когнитивни и метакогнитивни умения чрез **интуиция и рефлексия**.

- концепцията за функционална грамотност при четене в часовете по български език (вж. Миланова, 2019).

При подготовката на експеримента (подбор на текстове) сме се придържали към тезата за достъпност и адекватност на входящата информация (съдържанието и сложността на текстовете), тъй като всичко останало би създавало условия за неадекватно, неточно възприемане на смислите в текста. Търсим позната тема от всекидневието, така че учениците да конструират значение, възможно най-близко до автентичното значение на текста. В условията на работа с текст на чужд език това означава, първо – преодоляване на преградата на непознатите думи и структури, и второ – прилагане на стратегии за извличане, обработка, оценка и прилагане на информация.

Българският език, и по-точно лингвистичната и комуникативната компетентност на български език – е медиатор по отношение на славянските езици.

ЕКСПЕРИМЕНТ

Тема: Езиците – близки и (не)познати

► **Целева група:** ученици от VIII клас (възраст 14 – 15 г., 30 ученици от 73. СУ с преподаване на чужди езици – София; продължителност 2 учебни часа; нито един от участниците в експеримента не е изучавал славянските езици, представени в експеримента (проведен през учебната 2017/2018 г.).

► **Методи:** беседа с преподавател; самостоятелна работа (изпълняват се задачи от работна карта).

► **Ресурси:**

- аудиозаписи на текстове (тип *прогноза за времето*) от носители на съответния език – чешки, сръбски, руски;

- работна карта с 13 задачи от отворен тип.

Задачите от работната карта са съобразени със:

- основни тенденции в обучението по БЕ като първи; придържане към учебното съдържание по БЕ;

- минимума лингвистична компетентност, която притежават учениците от прогимназиалния етап на обучение;

– многоезичната компетентност, формирана чрез изучавани в училище чужди езици или чрез неформално общуване;

– екзистенциалната компетентност на учениците;

– функционалната грамотност на учениците при разбиране на текст.

Конкретни задачи на експеримента:

► Да се развие усет за близкородствени езици на основата на общи/близки за славянските езици лингвистични факти и явления; сенсибилизация.

► Славянските езици да станат разпознаваеми за българските ученици; въпреки използването на латиница като графична система тези езици са от славянското езиково семейство, както и българският език.

► Да се поддържа интерес към неизучавани чужди езици.

► Да се развият умения за трансфер на лингвистични знания и умения (гъвкави трансверсални умения).

Етапи: трите текста (на сръбски, руски и чешки език) най-напред се изслушват (зад. 1 – 3). След това учениците получават текстовете и работят върху тях. Накрая (вж. зад. 13) се изслушва запис, който съдържа три въпроса на сръбски език. Симулира се разговор по темата „прогноза за времето“ в контекста на междуезиковото разбиране.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: работна карта

Езиците – познати и непознати

1. Ще чуеш три текста.

– Запиши предположения за езика на всеки един от текстовете:

Текст 1)

Текст 2)

Текст 3)

2. За какво става дума в текстовете?

– Трите текста имат обща тема. Коя е тя?

3. Докато слушаш отново записите, можеш да следиш: ударението, интонацията, произношението.

Текст 1: Počasí zítra

Proměnlivá oblačnost, místy dešťové nebo smíšené přeháňky. Ve vyšších polohách na většině území občasně sněžení. Maximální denní teploty budou mezi 3/7°C a v noci klesnou do -1°C. Vát bude mírný severozápadní vítr.

(<http://www.meteocentrum.cz/zitra>)

Текст 2: Vremenska prognoza

U Srbiji jutro vedro i sveže, ponegde sa maglom, još samo na jugu oblačno sa slabom kišom. Tokom dana pretežno sunčano i toplije, jedino se u severnim i istočnim predelima očekuje novo prolazno naoblachenje, ponegde sa slabom kišom.

Duvaće slab do umeren južni i jugozapadni vetar. Maksimalna temperatura od 14 do 20°C. Uveće i tokom noći u svim predelima jače naoblachenje sa kišom i pljuskovima.

<http://www.aladin.info/vremenska-prognoza>)

Текст 3

А теперь подробнее о столичной погоде в последние дни марта. В начале третьей декады Московскую область быстро пересечет холодный атмосферный фронт. Он принесет дожди и понижение температуры. 23 марта, вероятно, будет прохладнее всего: днем столбики термометра не поднимутся выше отметки +2°, а ночью вернутся заморозки. Но вскоре на помощь придут атлантические циклоны. Они вместе с дождями принесут новые порции теплого воздуха. Температура постепенно будет повышаться. Так что к концу месяца показания термометров доберутся до +13°.

(<http://www.meteovesti.ru/news.n2?item=63562191078>)

4. Разгледай трите текста. На каква азбука (писменост) е написан всеки от тях – кирилица или латиница? Запиши това, което ти прави най-силно впечатление по отношение на писмените знаци (буквите), които виждаш. Кои виждаш за първи път?

5. Открий в текст 1 и в текст 2 думата, която съответства по значение на подчертаната дума в изречението „През деня ще духа силен вятър“.

– Препиши словосъчетанието, в което участва тази дума, напр. *силен вятър, западен вятър...*

6. Открий в текст 1, текст 2 и текст 3 израз със значение „през нощта“:

7. Открий в текст 3 изрази, които според теб на български език се превеждат по следния начин:

последните дни на март:

в началото на третата декада:

понижение на температурата:

показанията на термометрите:

8. Попълни таблицата с думи от трите текста, които смяташ, че са:

а) самостоятелни думи (глагол, съществително име, прилагателно име...);

б) несамостоятелни или служебни думи – предлог, съюз, частица.

Самостоятелни думи	Несамостоятелни думи

9. Опитай се да откриеш във всяко едно от следните изречения думата, която изпълнява ролята на сказуемо (предикат), и думата, която изпълнява ролята

на подлог (субект). За какви действия се говори в трите изречения – сегашни, минали или бъдещи?

– Сравни словореда в изреченията.

Maximální denní teploty budou mezi 3/7°C .

Duvaće slab do umeren južni i jugozapadni vetar.

Он принесет дожди и понижение температуры.

10. Като използваш следния тематичен речник, предложи свой превод на трите текста на български език.

Тематичен речник

	Чешки език	Руски език	Сръбски език
Ден	den	День	Dan
Нощ	noc	Ночь	Noc
Месец	měsíc	Месяц	mesec
Година	rok	Год	godina
Дъжд	děšť	Дождь	Kiša
Сняг	sníh	Снег	Sneg
Звезда	hvězda	Звезда	zvezda
Температура	teplota	Температура	temperatura
Вали дъжд.	Prší.	Идет дождь.	Pada kiša.
Вали сняг.	Sněží.	Идет снег.	Pada sneg.
Грее силно слънце.	Silné slunce svítí.	Солнце светит сильно.	Sunce jako sija.
Времето е топло.	Počasí je teplé.	Погода теплая.	Vreme je toplo.

Текст 1:

Текст 2:

Текст 3:

– Кои думи и изрази те затрудниха?

11. Разговаряш с Марийела от Сърбия за времето. Ще чуеш нейните въпроси. Разбери какво те пита, и отговори на български:

– /въпрос/ (Здравей. Знаеш ли какво ще бъде времето днес?)

.....

– /въпрос/ (Ще духа ли вятър?)

.....

– /въпрос/ (Дали ще е студено?)

.....

Езиците: близки и познати



БЛАГОДАРИМ ЗА УЧАСТИЕТО!

Изводи. Експериментът премина при висок интерес от страна на учениците. Както се очакваше, единствено преводът затрудни на моменти осмокласниците, най-вече поради аналитичността на българския език и синтетичността на другите славянски езици. Ето защо в края на занятието на учениците беше раздаден превод на текстовете на български език, който да сравнят със собствения си опит за превод.

При изпълнение на задачите беше приложен методът на догадката (на тематично, лексикално, граматично равнище). Разпознаването на езиците след първото изслушване на записите беше успешно по отношение на руския текст; имаше предположения за други славянски езици (объркване на чешки с полски), а също и на сръбски с румънски. Близкозвучащите думи при слушане на записите доведоха учениците до хипотезата, че става дума за близки езици, като тази близост се изрази както в предположението за близкородствени (славянски) езици, така и за географска близост (балкански езици). Разбира се, географските названия, доколкото бяха успешно разпознати слухово от учениците, също допринесоха за решаване на задачата (*Сърбия, Московска област*).

Задачите, свързани с разпознаване на граматични (морфологични, синтактични) елементи, не затрудниха учениците, което може би се дължи и на високата езикова култура на осмокласниците от това училище.

Най-голям интерес предизвика графиката на буквените знаци. Учениците преписаха с желание текстовете и се опитаха, следвайки звуковия запис, да ги прочетат с необходимото произношение.

В настоящия експеримент заложихме на междуезиковото разбиране, capacитета на учениците за трансфер на знания и умения, уменията за интерференция. Макар и изследвана основно като рецептивен метод, **интеркомпрензията (междуезиковото разбиране)** интегрира езикови и комуникативни аспекти на разбирането с философски, културни, психологически, психофизически, религиозни и пр. аспекти (т.е. с екзистенциалната и общата култура на личността).

Ясно се проследяват прагматичните измерения на езиковата компетентност, развивана в часовете по БЕ като първи: учениците конструират значения в контекст – личността става сензитивна към разнообразни, нетипични (в т.ч. интеркултурни и чуждоезични) ситуации на общуване.

Приложение 2: копия на работни карти на ученици

Езиците – близки и (не)познати

1. Ще чуеш три текста.
 - Запиши предположения за езика на всеки един от текстовете:Текст 1) Голски
Текст 2) Гръбски
Текст 3) Руски
2. За какво става дума в текстовете?
 - Трите текста имат една и съща тема. Коя е тя?
Правителството метеорологична прогноза
3. Докато слушаш отново записите, можеш да следиш произношението.

Текст 1: Počasí zítra

~~Průměrná oblačnost, místy dešťové nebo smíšené přeháňky. Ve vyšších polohách na větš~~

всего: днем столбики термометра не поднимутся выше отметки +2°, а ночью вернуться заморозки. Но вскоре на помощь придут атлантические циклоны. Они вместе с дождями принесут новые порции теплого воздуха. Температура постепенно будет повышаться. Так что к концу месяца показания термометров доберутся до +13°.

(<http://www.meteovesti.ru/news.n2?item=63562191078>)

4. Разгледай трите текста. На каква азбука (писменост) е написан всеки от тях – кирилица или латиница? Запиши това, което ти прави най-силно впечатление по отношение на писмените знаци (буквите), които виждаш.
1-латиница; 2-латиница; 3-кирилица
8-интересна буква. Непознатата за мен
Ъ - в българския език нямаме такава.
5. Открий в текст 1 и в текст 2 думата, която съответства по значение на подчертаната дума в изречението „През деня ще духа силен вятър”
ветер, ветер, ветер

7. Открий в текст 3 изрази, които според теб на български език се превеждат по следния начин:

последните дни на март: в последните дни март
в началото на третата декада: в началото третата декада
понижение на температурите: понижени температури
показанията на термометъра: показанието на термометър

8. Попълни таблицата с думи от трите текста, които смяташ, че са:

- а) самостоятелни думи (глагол, съществително име, прилагателно име...);
б) несамостоятелни думи (предлог, съюз, частица).

Самостоятелни думи	Несамостоятелни думи
proměnlivá, oblačnost	ve, na, a, v, do
jutro, vedro	u, i, se, od, do
podrobně, počasí	a, o, no, na

9. Опитай се да откриеш във всяко едно от следните изречения ролята на сказуемо, и думата, която (можеш да използваш знаците за отбелязване на изречение).

Maximální denní teploty budou mezi 3/7°C.

Duvaž slab do umeren južni i jugozapadni vetar.

Он принесет дожди и понижение температуры.

10. Като използваш следния тематичен речник, текста на български език

Текст 2:

Почва... температура... барометр... максимална... минимална... средна...
...погода... облак... дъжд... снег... вятър...
...изток... запад... север... юг...
...температура... барометр... максимална... минимална... средна...

Текст 3:

Приложение 3: превод на текстовете на български език Чешки език

Времето утре

Променилива облачност, на места дъждове или смесени преваливания. По високите райони в по-голямата част от страната ще има краткотрайни снеговалежи. Максималните температури през деня ще бъдат между 3 и 7°C, а през нощта ще паднат до -1°C. Ще духа лек северозападен вятър.

Сръбски език

В Сърбия сутрините ще са приятни и свежи, на места мъгливо, само на юг се очакват слаби превалвания от дъжд. През деня ще бъде слънчево и топло, в северните и източните райони се очаква ново заоблачаване. Ще духа слаб до умерен южен и югозападен вятър. Максималната температура между 14 и 20°C. Вечер и през нощта във всички области се очаква облачност с дъжд и бури.

Руски език

И сега още за времето в столицата през последните дни на месец март. В началото на третата декада през Московска област ще премине студен атмосферен фронт. Той ще донесе дъжд и понижаване на температурата. 23 март ще е най-студеният ден: през деня показанията на термометъра няма да надвишат +2°, а нощните студове ще се завърнат. Но скоро на помощ идват атлантическите циклони. Те, заедно с дъждовете, ще донесат нови порции топъл въздух. Температурата постепенно ще се увеличи. До края на месеца термометрите ще достигнат +13.

БЕЛЕЖКИ

1. Методът Еуроком е определян като рецептивен метод, основан на тезата, че „никой език не е съвсем чужд“. В настоящата статия и за целите на експеримента си служим с т. нар. „седем сита“, които помагат при възприемане на писмен текст: разпознаване на думи от международната лексика; разпознаване на думи, принадлежащи на общ за славянските езици речник; панславянска лексика; разпознаване на звукови съответствия; правопис; словообразуване; морфосинтактични елементи; синтактични структури, словоред (McCann, W. J., Klein, H. G. & Stegmann 2003).

ЛИТЕРАТУРА

- Димитрова-Гюзелева, С. (2013). Многоезичие и развиване на генерични умения за усвояване на чужд език // В: Чуждоезиковото обучение днес. Юбилеен сборник по повод 65-годишнината на Павлина Стефанова. София: НБУ.
- Миланова, Е. (2019). Развиване на функционалната грамотност на учениците чрез обучението по български език. София: Сиела Норма АД.
- Предложение за препоръка на съвета относно всеобхватен подход към преподаването и изучаването на езици. (2018). Брюксел.
- Шопов, Т. (2012). И даде човекът имена. София: Св. Климент Охридски.

REFERENCES

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors.* (2018). Council of Europe.

- Dimitrova-Gyuzeleva, S. (2013). Mnogoezichie i razvivane na generichni umeniya za usvoyavane na chuzhd ezik . – *Chuzhdoezikovoto obuchenie dnes. Yubileen sbornik po povod 65-godishninata na Pavlina Stefanova*. Sofia: NBU.
- Doyé, P. (2005). *Intercomprehension. Guide for the development of language*. Strasbourg: Council of Europe.
- Klein, H. G. (2004). L'eurocompréhension (eurocom), une méthode de compréhension des langues voisines. *Études de linguistique appliquée*, 4 (136), 403 – 41.
- Lo Bianco, J. (2014). The Multilingual Turn in Languages Education: Opportunities and Challenges. Conteh, J. & Meier G. eds. In: *The Multilingual Turn in Languages Education Opportunities and Challenges* (pp. XV – XVI). Bristol: Multilingual Matters.
- Milanova, E. (2019). *Razvivane na funktsionalnata gramotnost na uchenitsite chrez obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: Siela Norma AD.
- McCann, W. J., Klein, H. G. & Stegmann, T. D. (2003). *The Severn Sieves: How to read all the Romance Languages right away*. Aachen: Shaker Verlag.
- Predlozhenie za preporaka na saveta otnosno vseobхватen podhod kam prepodavaneto i izuchavaneto na ezitsi*. Bryuksel 2018.
- Shopov, T. (2012). *I dade chovekat imena*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

UNDERSTANDING TEXT IN UNLEARNED LANGUAGE BY STUDENTS IN BULGARIAN SECONDARY SCHOOL

Abstract. This article examines some tendencies in foreign language teaching and learning. Emphasis is placed on understanding oral and written text (listening and reading as basic receptive speech activities). Reading and related cognitive processes are seen as an element of key competency for language learning. Extracting specific and abstract information from text is a process by which strategies can be implemented to reach a full, accurate and adequate understanding of the text. An experiment is described related to the perception of Slavic texts by Bulgarian students in the Bulgarian secondary school, in the context of the theory of interlingual understanding.

Keywords: text; listening; reading; foreign language; Bulgarian language; Slavic languages

✉ **Dr. Maya Padeshka**

ORCID iD: 0000-0002-0220-7641

Sofia University

15, "Tsar Osvoboditel" Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: padezhka@uni-sofia.bg